

Kodeks postępowania karnego

z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. Nr 89, poz. 555)

Tekst jednolity z dnia 2 października 2017 r. (Dz.U. 2017, poz. 1904)

Dział I. Przepisy wstępne

Literatura: *I. Andrejew*, Ustawowe znamiona czynu. Typizacja i kwalifikacja przestępstw, Warszawa 1978; *G. Artymiak, M. Rogalski, Z. Sobolewski* (red.), Proces karny. Część ogólna, Warszawa 2007; *B. Barry*, A Treatise on Social Justice, vol. II, Justice as Impartiality, Oxford 1996; *E. Bienkowska*, Istota i znaczenie mediacji, Katowice 1999; *E. Bienkowska*, Mediacja w polskim prawie karnym, PPK 1998, Nr 18; *O. Bogucki, M. Zieliński*, Zasada bezstronności – art. 4 k.p.k. a podstawy środka odwoławczego, Pal. 2009, Nr 11–12; *A. Bojańczyk*, Podważenie prawomocnego wyroku sądu karnego przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu. Próba zarysu zagadnienia, cz. 2, Pal. 2001, Nr 7–8; *M. Cieślak*, Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne, Warszawa 1984; *M. Cieślak*, Zagadnienia dowodowe w procesie karnym, t. 1, Warszawa 1955; *S. Cora*, Zasada legalizmu ścigania a zawiadomienie o przestępstwie, PiP 2010, Nr 10; *A. Czapiło*, Umorzenie postępowania z powodu nieopelnienia czynu, Prok. i Pr. 1998, Nr 1; *J. Czapska* (red.), Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltośa, Warszawa 2000; *W. Daszkiewicz*, Konstytucyjne prawo do sądu a nowy Kodeks postępowania karnego, w: *E. Skrętowicz* (red.), Nowy Kodeks postępowania karnego. Zagadnienia węzłowe, Kraków 1998; *W. Daszkiewicz*, Przepiętność czynu jako przesłanka procesowa, PiP 1968, Nr 12; *U. Doniec, A. Koziara*, Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego w zakresie decyzji kreujących zobowiązania podatkowe, w: *T. Grzegorzczak, J. Izydorczyk, R. Olszewski* (red.), Z problematyki funkcji procesu karnego, Warszawa 2013; *D. Drajewicz*, Kontradiktoryjność procesu karnego w świetle projektowanych zmian kodyfikacyjnych, MoP 2012, Nr 18; *J. Duży*, Zasada legalizmu a cele procesu karnego, PiP 2011, Nr 2; *A. Gaberle*, Dowody w sądowym procesie karnym, Kraków 2007; *L. Garlicki, A. Murzynowski*, Sądowictwo i jego organizacja w nowej Konstytucji, w: Konstytucyjne podstawy wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, Warszawa 1989; *T. Gizbert-Studnicki*, Prawda sądowa w postępowaniu cywilnym, PiP 2009, Nr 7; *Z. Gosk, B. Szyrowski*, Zasada oportunistu w polskim postępowaniu karnym (art. 11 KPK), PS 2004, Nr 11–12; *Z. Gostyński*, Nowe podstawy zawieszenia postępowania karnego, w: *T. Nowak* (red.), Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci Profesora Wiesława Daszkiewicza, Poznań 1999; *Z. Gostyński*, Umorzenie postępowania na podstawie art. 11 nowego kodeksu postępowania karnego – odstępstwo od zasady legalizmu, Prok. i Pr. 1997, Nr 12; *Z. Gostyński*, Zawieszenie postępowania karnego, Warszawa 1994, 1998; *Z. Gostyński*, Zawieszenie postępowania w nowym ustawodawstwie karnoprocessowym, Warszawa 1998; *J. Grajewski* (red.), Prawo karne procesowe. Część ogólna, Warszawa 2011; *J. Grajewski*, Ściganie na wniosek pokrzywdzonego w świetle przepisów nowego kodeksu postępowania karnego, w: *T. Nowak* (red.) Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci Profesora Wiesława Daszkiewicza, Poznań 1999; *J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn*, Kodeks postępowania karnego. Komentarz, t. 1, Warszawa 2013; *E. Gruza*, Przyczynki do zagadnienia i wykorzystania „dowodów naukowych” w procesie karnym, PS 1995, Nr 7–8; *T. Grzegorzczak*, obrońca w postępowaniu przygotowawczym, Łódź 1988; *T. Grzegorzczak, J. Tylman*, Polskie postępowanie karne, Warszawa 2011; *W. Grzeszczyk*, Charakter prawny terminu określonego w art. 11 § 2 k.p.k., Prok. i Pr. 1999, Nr 3; *J. Gurgul*, Wartość dowodowa pomówienia współoskarżonego. Artykuł polemiczny, Prok. i Pr. 1996, Nr 6; *P. Hofmański*, Europejska Konwencja Praw Człowieka i jej znaczenie dla prawa karnego, Białystok 1993; *P. Hofmański*, Konwencja Europejska a prawo karne, Toruń 1995; *P. Hofmański*, Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego, Katowice 1988; *S. Iwanicki*, Immunitet parlamentarny jako przyczyna zawieszenia postępowania karnego, Prok. i Pr. 1999, Nr 10; *B. Janusz-Pohl*, Immunitety w polskim postępowaniu karnym, Warszawa 2009; *B. Janusz-Pohl, P. Mazur*, Wpływ czynności w niezbędnym zakresie na wszechstronne zabezpieczenie i utrwalenie materiału dowodowego, RPEiS 2010, Nr 1; *W. Jasiński*, Model procesu karnego a efektywność dochodzenia do prawdy – uwagi na tle projektu nowelizacji kodeksu postępowania karnego, w: *K. Kremens, J. Skorupka* (red.), Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym. Materiały Wrocławskiego Seminarium Karnoprocessowego 2013, Wrocław 2013; *W. Jasiński*, Uwagi o interpretacji zasady bezstronności sądu, w: *H. Izdebski, P. Skuczyński* (red.), Etyka prawnicza. Stanowiska i perspektywy, Warszawa 2013; *J. Jodłowski*, Wpływ ograniczenia inicjatywy dowodowej sądu na realizację zasady prawdy materialnej w postępowaniu karnym, e-CzPKiNP 2012, Nr 6; *S. Kalinowski*, Polski proces karny, Warszawa 1971; *S. Kalinowski*, Postępowanie karne. Zarys części ogólnej, Warszawa 1963; *P. Kardas*, Projektowany model obrony z urzędu a zasada prawdy materialnej, Pal. 2013, Nr 5–6; *P. Kardas*, Zasada prawdy materialnej a kontradiktoryjność postępowania dowodowego. Przeciwnostawne czy komplementarne zasady procesu karnego?, w: *J. Giezek, A. Malicki* (red.), Adwokatura jako uczestnik procesu legislacyjnego, Warszawa 2012; *R. Kmiecik* (red.), Prawo dowodowe. Zarys wykładu, Warszawa 2008; *R. Kmiecik*, Uprawdopodobnienie w procesie karnym, NP 1983, Nr 5; *W. Kociubiński*, Orzekanie o środku zabezpieczającym z art. 94 § 1 Kodeksu karnego w świetle nowego Kodeksu postępowania karnego, PS 1999, Nr 3; *R. Koper*, Stopnie prawdopodobieństwa a ocena dowodów w po-

stępowaniu karnym, PS 2009, Nr 7–8; A. Kordik, Oportunizm czy legalizm, Nowa Kodyfikacja Praw Karnego 1998, t. 2; K. Korzan, Orzeczenia konstytucyjne w postępowaniu cywilnym, Warszawa 1972; K. Krasny, Wartość dowodowa pomówienia współoskarżonego, Prok. i Pr. 1995, Nr 11–12; P. Kruszyński (red.), Wykład prawa karnego procesowego, Białystok 2003, 2004; M. Kucharczyk, Pomówienie jako szczególny rodzaj „wyjaśnień” oskarżonego, PS 2005, Nr 4; H. Kuczyńska, Wspólny obszar postępowania karnego w prawie Unii Europejskiej, Warszawa 2008; J. Kudrelek, Choroba psychiczna jako przyczyna zawieszenia postępowania, Prok. i Pr. 2004, Nr 11–12; J. Kudrelek, Przyczyny zawieszenia postępowania niewymienione *expressis verbis* w art. 22 kodeksu postępowania karnego, Prz. Pol. 2005, Nr 1; J. Kudrelek, Zawieszenie postępowania karnego, Prz. Pol. 2004, Nr 4; C. Kulesza, Efektywność udziału obrońcy w procesie karnym w perspektywie prawoporównawczej, Kraków 2005; B. Kunicka-Michalska, Zasady odpowiedzialności karnej. Artykuł 1 § 1 i 2, art. 3–7. Komentarz, Warszawa 2006; M. Lipczyńska, R. Ponikowski, Granice prawa oskarżonego do obrony, Pal. 1978, Nr 4; J. Łętowski, Miejsce sędziego we współczesnym systemie rządzenia państwem, w: J. Gaj (red.), Niezawisłość sędziowska. Materiały konferencji naukowej zorganizowanej przez Sąd Najwyższy i Instytut Państwa i Prawa PAN w dniu 20 kwietnia 1990 r. w Popowie, Warszawa 1990; J. Majewski, Granice dozwolonej obrony w procesie karnym a ryzyko popełnienia przestępstwa przez adwokata wykonującego czynności obroncze, w: J. Giezek (red.), Adwokatura w systemie organów ochrony prawnej, t. 3, Warszawa 2010; K. Marszał, Informowanie uczestników procesu karnego o ich obowiązkach i uprawnieniach, Prob. PK 1982, t. VII; K. Marszał, Proces karny. Zagadnienia ogólne, Katowice 2013; Murzynowski, Istota i zasady procesu karnego, Warszawa 1994; A. Murzynowski, Mediacja w toku postępowania przygotowawczego, w: S. Stachowiak (red.), Współczesny polski proces. Księga ofiarowana Profesorowi Tadeuszowi Nowakowi, Poznań 2002; A. Murzynowski, Refleksje na temat kształtu procedury karnej w XXI wieku, Prok. i Pr. 2001, Nr 7–8; B. Nita, Zasada *ne bis in idem* w międzynarodowym obrocie karnym, PiP 2005, Nr 3; C. Nowak, Prawo do korzystania z pomocy tłumacza w europejskim i polskim prawie karnym, Prok. i Pr. 1998, Nr 10; M.A. Nowicki, „Rzetelny proces w rozsądnym terminie” w prawie europejskim, SE 1997, Nr 2; M.A. Nowicki, Wokół Konwencji Europejskiej. Krótki komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Kraków 2006; A. Peyrefitte, Wymiar sprawiedliwości między ideałem a rzeczywistością, przeł. J.M. Padlewska, Warszawa 1987; M. Plachta, Prawa i gwarancje oskarżonego, GSP 2004, t. XII; M. Siewierski, J. Tylman, M. Olszewski, Postępowanie karne w zarysie, Warszawa 1974; M. Rogacka-Rzewnicka, Oportunizm i legalizm ścigania przestępstw w świetle współczesnych przeobrażeń procesu karnego, Warszawa 2007; A. Sakowicz, Zasada wzajemnego uznawania orzeczeń organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych na obszarze Unii Europejskiej, w: A. Sakowicz, A. Górski (red.), Zwalczanie przestępczości w Unii Europejskiej, Warszawa 2006; E. Skrętowicz, *Iudex suspectus* w polskim procesie karnym, Ann. UMCS 1996, t. 13; J. Skorupka, Funkcja gwarancyjna przepisów prawa karnego procesowego, w: B.T. Biełkowska, H.M. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka-Rzewnicka (red.), Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Piotra Kruszyńskiego, Warszawa 2015; J. Skorupka, Sprawiedliwość proceduralna jako cel procesu karnego, w: J. Skorupka (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy, Warszawa 2009; J. Skorupka, K. Kremens (red.), Pojęcie, miejsce i znaczenie prawdy w polskim procesie karnym, Wrocław 2013; J. Skorupka, D. Gruszecka (red.), Granice procesu karnego. Legalność działań uczestników procesu karnego, Warszawa 2015; Z. Sobolewski, Samooskarżenie w świetle prawa karnego (*nemo se ipsum accusare tenetur*), Warszawa 1982; S. Stachowiak, Odmowa wszczęcia śledztwa lub dochodzenia, Prok. i Pr. 2006, Nr 7–8; R.A. Stefański, Czynności dowodowe prokuratora zlecone przez sąd – art. 397 KPK, Prok. i Pr. 2003, Nr 5; R.A. Stefański, Karnoprosesowe aspekty zgody parlamentarzysty na pociągnięcie go do odpowiedzialności karnej, Prok. i Pr. 2002, Nr 6; R.A. Stefański, Obrona obligatoryjna, Warszawa 2012; R.A. Stefański, Podstawy i przyczyny umorzenia postępowania przygotowawczego, Prok. i Pr. 1996, Nr 2–3; R.A. Stefański, Umorzenie absorpcyjne postępowania odstępstwem od zasady legalizmu, w: J. Czapka (red.), Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltoisa, Warszawa 2000; M. Syta, Zażalenia na postanowienia zamykające drogę do wydania orzeczenia, podejmowane w toku postępowania przygotowawczego, Prok. i Pr. 2006, Nr 1; S. Śliwiński, Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zagadnienia ogólne, Warszawa 1948; Z. Świda, Właściwość sądu i prawo strony do rozstrzygnięcia sprawy „w rozsądnym terminie”, PiP 2005, Nr 10; Z. Świda, Zasada swobodnej oceny dowodów w polskim procesie karnym, Wrocław 1983; Z. Świda, W. Jasiński, M. Kuźma, Dyrektywa rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie a realizacja zasady prawdy materialnej w polskim procesie karnym, w: Z. Sobolewski, G. Artymiak (red.), Zasada prawdy materialnej, Warszawa 2006; Z. Świda-Łagiewska, Zakres związania sądu w dokonywaniu ustaleń faktycznych w procesie karnym, NP 1983, Nr 2; Z. Świda-Łagiewska, Zasada swobodnej oceny dowodów na tle systemu zasad procesu karnego, RPEiS 1978, Nr 2; Z. Tobor, T. Pietrzykowski, Bezstronność jako pojęcie prawne, w: I. Bogucka, Z. Tobor (red.), Prawo a wartości. Księga jubileuszowa Profesora Józefa Nowackiego, Kraków 2003; Z. Tobor, T. Pietrzykowski, Roszczenie do bezstronności, w: J. Stelmach (red.), Filozofia prawa wobec globalizmu, Kraków 2003; T. Tomaszewski, Dowód z opinii biegłego w procesie karnym, Warszawa 1998; J. Tylman, Warunki dopuszczalności postępowania karnego (przesłanki procesowe), w: Nowa kodyfikacja karna. Kodeks postępowania karnego, Warszawa 1998; J. Tylman, Zasada legalizmu w procesie karnym, Warszawa 1965; J. Waluk, Mediacja jako instytucja dla pokrzywdzonego, Mediator 2002, Nr 1; S. Waltoś, Nowa polska procedura karna

a oczekiwania społeczne, PiP 1998, Nr 9–10; S. Waltoś, Nowe instytucje w kodeksie postępowania karnego z 1997 r., PiP 1997, Nr 8; S. Waltoś, O obstrukcji procesowej, czyli kilka uwag o nadużyciu prawa procesowego, w: L. Leszczyński, E. Skrzętwicz, Z. Holda (red.), W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci profesora Andrzeja Wąska, Lublin 2005; S. Waltoś, Proces karny. Zarys systemu, Warszawa 2008; S. Waltoś, Zawieszenie postępowania w świetle przepisów nowego Kodeksu postępowania karnego, Pal. 1970, Nr 12; M. Wąsek-Wiaderek, Zasada równości stron w polskim procesie karnym w perspektywie prawnoporównawczej, Kraków 2003; M. Wąsek-Wiaderek, Zasada samodzielności jurysdykcyjnej sądu, w: P. Wiliński (red.), System Prawa Karnego Procesowego, t. 3, cz. 2, Zasady procesu karnego, Warszawa 2014; P. Wiliński, Sprawiedliwość proceduralna a proces karny, w: J. Skorupka (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy, Warszawa 2009; P. Wiliński, Zasada prawa do obrony w polskim procesie karnym, Kraków 2006; B. Wojciechowski, Dyskrecjonalność sędziowska. Studium teoretycznoprawne, Toruń 2004; J. Wojnar, Odstąpienie od zasady legalizmu – art. 11 KPK, Prok. i Pr. 1999, Nr 6; W. Wolter, Prawo karne. Część ogólna, Warszawa 1947; J. Wójcikiewicz, Dowód naukowy w procesie sądowym, Kraków 2000; J. Wójcikiewicz, Zasada „naukowej oceny dowodów” w polskim procesie sądowym, w: J. Czapska (red.), Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci Prof. S. Waltoś, Warszawa 2000; A. Zachuta, Proces karny skrócony, Pal. 2000, Nr 7–8; A. Zachuta, Umorzenie absorpcyjne (art. 11 KPK) – instrument przydatny w procesie karnym, czy zbędny?, Prok. i Pr. 2000, Nr 12; J. Zagrodnik, Umorzenie absorpcyjne a instytucja skargi subsydiarnej w polskim procesie karnym, Prok. i Pr. 2000, Nr 2; K. Zawistowski, Mediacja w postępowaniu przygotowawczym, Prok. i Pr. 2005, Nr 11; K. Zgryzek, Orzekanie o środkach zabezpieczających wobec niepoczytalnych sprawców czynów zabronionych w świetle projektu Kodeksu postępowania karnego w redakcji z lutego 1995 r., PPK 1995, Nr 13; K. Zgryzek, Postępowanie w przedmiocie zastosowania środków zabezpieczających w polskim procesie karnym, Katowice 1989; M. Zubik, Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości w świetle Konstytucji i orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, PS 2005, Nr 3.

Art. 1. [Zakres obowiązywania]

Postępowanie karne w sprawach należących do właściwości sądów toczy się według przepisów niniejszego kodeksu.

Spis treści

	Nb
I. Pojęcie postępowania karnego	1
II. Źródła prawa karnego procesowego	11
III. Stosowanie przepisów Kodeksu postępowania karnego w innych postępowaniach	14
IV. Granice procesu karnego	16

I. Pojęcie postępowania karnego

1. Postępowanie karne. Omawiany przepis wyraża podstawową normę dla całości postępowania karnego składającą się z dwóch elementów. Pierwszego, że postępowanie musi być postępowaniem karnym. Drugiego, że postępowanie musi należeć do właściwości sądów. Postępowanie karne jest **obligatoryjną formą stwierdzenia winy** określonej osoby z powodu popełnionego przestępstwa. Realizacja prawa karnego może nastąpić tylko po przeprowadzeniu procesu karnego, co oznacza, że ustalenie popełnienia przestępstwa i jego sprawcy oraz wymierzenie kary może nastąpić jedynie w sposób przewidziany w procesie karnym (zob. K. Marszał, Proces karny, s. 12).

2. Proces ogólny. Normy prawa karnego procesowego określają proces w znaczeniu ogólnym, a więc **główne cechy** charakterystyczne dla wszystkich rodzajów i odmian oraz trybów postępowania karnego (zob. A. Murzynowski, Istota i zasady procesu, s. 17).

3. Przedmiot procesu. Przedmiotem procesu jest **kwestia odpowiedzialności karnej określonej osoby za zarzucone jej przestępstwo**. Jest to główny przedmiot procesu karnego. Przedmiotem procesu adhezyjnego jest zaś kwestia odpowiedzialności cywilnej oskarżonego. Można także mówić o przedmiotach ubocznych postępowania w odniesieniu do np. postępowania następczych, czy też incydentalnych (zob. K. Marszał, Proces karny, s. 16).

4. Niezmiennność i niepodzielność procesu. Przedmiot procesu nie powinien ulegać zmianom w czasie trwania procesu, co określa się mianem **niezmienności przedmiotu procesu**. W postępowaniu przygotowawczym wymieniona dyrektywa ma jednak charakter względny, gdyż w razie potrzeby zarzucenia podejrzanemu popełnienia innego przestępstwa lub czynu w zmienionej w istotny sposób postaci, wydaje się nowe postanowienie o przedstawieniu zarzutów (art. 314 KPK). W postępowaniu głównym kwestia odpowiedzialności karnej oskarżonego jest powiązana

jedynie z czynem zarzuconym mu w akcie oskarżenia. Niemniej, jeżeli na podstawie okoliczności, które wyszły na jaw w toku rozprawy, oskarżyciel zarzucił oskarżonemu inny czyn oprócz objętego aktem oskarżenia, sąd może za zgodą oskarżonego rozpoznać nowe oskarżenie na tej samej rozprawie (art. 398 § 1 KPK). Przedmiot procesu powinien być także **niepodzielny**. Oznacza to, że niedopuszczalne jest orzekanie o fragmentach tego samego przedmiotu w różnych procesach (zob. *K. Marszał*, *Proces karny*, s. 16). Wymieniona dyrektywa doznaje jednak ograniczenia, jeżeli zachodzą okoliczności utrudniające rozpoznanie sprawy co do tego samego przedmiotu. W takim wypadku możliwe jest wyłączenie i odrębne rozpoznanie sprawy poszczególnych osób lub o poszczególnych czynach (art. 34 § 3 KPK).

- 5 **5. Rodzaje procesu.** W zależności od rodzaju odpowiedzialności prawnej będącej przedmiotem procesu karnego rozróżnia się: 1) **proces zasadniczy**, w którym rozpatruje się główną kwestię odpowiedzialności, czyli odpowiedzialność karną; 2) **akcję cywilną** w procesie karnym, czyli postępowanie zmierzające do załatwienia kwestii odpowiedzialności cywilnej oskarżonego. Najogólniej ujmując, akcja cywilna polega na rozstrzygnięciu w toku procesu karnego roszczeń cywilnych, wynikających bezpośrednio z przestępstwa lub nakładaniu obowiązku odpowiednich świadczeń z powodu popełnienia przestępstwa (zob. *Waltoś*, *Proces karny*, 2008, s. 30).
- 6 **6. Proces powszechny i specjalny.** W obrębie procesu karnego wyróżnia się: 1) proces karny **powszechny** (przed sądami powszechnymi), 2) proces karny **specjalny** (przed sądami szczególnymi).
- 7 **7. Postępowanie karne sensu largo.** W szerokim znaczeniu postępowanie karne obejmuje także postępowanie w sprawach o **przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe**, postępowanie w **sprawie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary**, postępowanie w **sprawach o wykroczenia** oraz **postępowanie wykonawcze**.
- 8 **8. Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych.** Postępowanie w sprawie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary uregulowane zostało w ustawie z 28.10.2002 r. o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1541 ze zm.). Do postępowania w sprawie odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary **stosuje się odpowiednio przepisy KPK, jeżeli przepisy powołanej ustawy nie stanowią inaczej**. Nie stosuje się jednak przepisów KPK o oskarżycielu prywatnym, powodzie cywilnym (do 30.6.2015 r.), przedstawicielu społecznym, postępowaniu przygotowawczym, postępowaniach szczególnych oraz o postępowaniu karnym w sprawach podlegających orzecznictwu sądów wojskowych.
- 9 **9. Postępowanie w sprawach o wykroczenia.** Postępowanie w sprawach o wykroczenia uregulowane zostało w Kodeksie postępowania w sprawach o wykroczenia. Postępowanie w sprawach o wykroczenia toczy się według przepisów powołanego Kodeksu. W postępowaniu w sprawach o wykroczenia przepisy KPK stosuje się **jedynie, gdy Kodeks tak stanowi**.
- 10 **10. Postępowanie karne wykonawcze** uregulowane zostało w KKW. W postępowaniu wykonawczym w **kwestiach nieuregulowanych** w tym Kodeksie stosuje się odpowiednio przepisy KPK. Wymienione uregulowanie wskazuje, że postępowanie karne wykonawcze nie stanowi postępowania karnego w rozumieniu art. 1 KPK. Zaliczane jest natomiast do szeroko pojętego postępowania karnego (por. *R. Kmiecik*, w: *Kmiecik, Skrętowicz*, *Proces karny*, 2002, s. 23).

II. Źródła prawa karnego procesowego

- 11 **1. Podstawowe źródła** procesu karnego, a ściślej rzecz biorąc – prawa karnego procesowego, to przepisy **KPK, ustaw szczególnych i aktów wykonawczych** wydanych na podstawie delegacji ustawowej. Ważnymi źródłami są **Konstytucja RP** oraz – stosownie do art. 87 ustawy zasadniczej – **ratyfikowane umowy międzynarodowe**. Do umów mających najważniejsze znaczenie dla postępowania karnego zaliczyć należy Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4.11.1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.) oraz Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19.12.1966 r. (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).
- 12 **2. Konstytucja RP** określa następujące **zasady** postępowania karnego: prawo do obrony (art. 42 ust. 2), domniemanie niewinności (art. 42 ust. 3), jawność rozprawy sądowej (art. 45 ust. 1), rozpoznanie sprawy w rozsądnym terminie (art. 45 ust. 1) przez niezależny (art. 45 ust. 1 i art. 173), bezstronny (art. 45 ust. 1) i niezawisły sąd (art. 45 ust. 1 i art. 178). Przepis art. 175 Konstytucji RP określa zasadę sądowego wymiaru sprawiedliwości. Wymiar sprawiedliwości w Rzeczypospolitej

Polskiej sprawują bowiem Sąd Najwyższy, sądy powszechne, sądy administracyjne oraz sądy woj-skowe. Orzekanie w sprawach karnych jest zatem wymierzaniem sprawiedliwości w rozumieniu art. 175 Konstytucji RP (por. *L. Garlicki, w: L. Garlicki, A. Murzynowski, Sądownictwo i jego organizacja*, s. 19; *W. Daszkiewicz, Konstytucyjne prawo do sądu*, s. 46; *M. Zubik, Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości*, s. 3).

3. Akty prawa ustrojowego. Źródłami prawa karnego procesowego są także **ustawy określające 13**
ustrój organów postępowania karnego. Mianowicie: 1) ustawa z 27.7.2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 2062 ze zm.); 2) ustawa z 23.11.2002 r. o Sądzie Najwyższym (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1254 ze zm.); 3) ustawa z 28.1.2016 r. – Prawo o prokuraturze (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 1767); 4) ustawa z 26.5.1982 r. – Prawo o adwokaturze (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1999 ze zm.); 5) ustawa z 6.4.1990 r. o Policji (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1782 ze zm.); 6) ustawa z 24.5.2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1897 ze zm.); 7) ustawa z 9.6.2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1310 ze zm.); 8) ustawa z 9.6.2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1318 ze zm.).

III. Stosowanie przepisów Kodeksu postępowania karnego w innych postępowaniach

1. Sposoby stosowania przepisów KPK. Przepisy KPK stosuje się także w niektórych innych 14
postępowaniach, na podstawie przepisów szczególnych. W zależności od sposobu uregulowania, przepisy KPK stosuje się **wprost** (tak np. w art. 113 § 1 KKS) bądź **subsydiarnie** (tak np. w art. 1 § 2 KPW).

2. Odpowiednie stosowanie przepisów KPK. W szczególności przepisy KPK stosuje się **od- 15**
powiednio: 1) na podstawie art. 18 ust. 2 ustawy z 26.3.1982 r. o Trybunale Stanu (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 2050) w postępowaniu przed Trybunałem Stanu, chyba że ustawa ta stanowi inaczej; 2) na podstawie art. 19 ustawy z 18.10.2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1721 ze zm.) w tzw. postępowaniu lustracyjnym (zob. uchw. SN z 8.2.2000 r., I KZP 51/99, OSNKW 2000, Nr 3–4, poz. 30, z glosami *W. Grzeszczyka*, OSP 2000, Nr 10 oraz *A. Gaberlego*, OSP 2000, Nr 11); 3) na podstawie art. 20 § 1–3 i art. 21 § 3 ustawy z 26.10.1982 r. o postępowaniu w spra-wach nieletnich (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1654 ze zm.) w postępowaniu w sprawach nieletnich w zakresie wskazanym w tych przepisach; 4) na podstawie art. 95n PrAdw; 5) na podstawie art. 27 ust. 11a ABWU – do zażaleń wnoszonych przez Szefa ABW na postanowienia sądu dotyczące kontroli operacyjnej, o których mowa w ust. 1, 3, 8 i 9 tego artykułu, a na podstawie art. 32c ust. 10 ww. ustawy – do zażaleń do postanowienie sądu dotyczące blokady dostępności; 6) na podstawie art. 25 ustawy z 25.6.1997 r. o świadku koronnym (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1197 ze zm.), w za-kresie nieuregulowanym w tej ustawie, z zastrzeżeniem art. 8, art. 9 ust. 2, art. 11 ust. 1 i art. 13 ŚwKorU (zob. post. SN z 10.5.2005 r., II KK 531/04, OSNKW 2005, Nr 10, poz. 95, z obszerną, w większości aprobującą glosą *M. Kucharczyka*, Prok. i Pr. 2006, Nr 7–8, s. 206); 7) na podstawie art. 82 ust. 3 i 4 ustawy z 30.11.2016 r. o organizacji i trybie postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym (Dz.U. z 2016 r. poz. 2072) w związku z prowadzonymi na rozprawie przesłu-chaniami świadków, biegłych albo ujawnianiem dokumentów istotnych dla rozstrzygnięcia, a także w związku ze zleceniem Prokuratorowi Generalnemu przeprowadzenie dochodzenia w celu zebrania i utrwalenia dowodów w sprawie zgodności z Konstytucją RP działalności partii politycznej; 8) na podstawie art. 171 PrProk, do postępowania dyscyplinarnego oraz do rozpoznania kasacji, o której mowa w art. 163 § 1 PrProk (z wyłączeniem art. 521, art. 526 § 2 oraz art. 530 § 2 i 3 KPK) w sprawach nieuregulowanych w tej ustawie; 9) na podstawie art. 128 PrUSP, w sprawach nieuregulowanych w rozdziale 3 ustawy, dotyczącym odpowiedzialności dyscyplinarnej sędziów i asesorów sądowych, z uwzględnieniem odrębności wynikających z charakteru postępowania dys-cyplinarnego; 10) na podstawie art. 3 ust. 4 ustawy z 23.2.1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Pol-skiego (t.j. Dz.U. z 2015 r. poz. 1583 ze zm.), jeżeli przepisy tej ustawy nie stanowią inaczej, w postępowaniu o stwierdzenie nieważności orzeczenia, oraz na podstawie art. 8 ust. 3, z wyjątkiem art. 489 KPK z 1969 r. (jego odpowiednikiem jest art. 555 KPK), w postępowaniu o odszkodowanie i zadośćuczynienie; 11) na podstawie art. 9e ust. 19 ustawy z 12.10.1990 r. o Straży Granicznej (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1643 ze zm.), do zażaleń organu Straży Granicznej na postanowienie sądu w przedmiocie kontroli operacyjnej, a także na postanowienie sądu w przedmiocie kontroli operacyjnej, o których mowa w art. 9e ust. 1, 4, 9 i 10 StrazGranU, jeśli organ ten złożył wnio-

sek o wydanie tego postanowienia, oraz na podstawie art. 11 ust. 1 pkt 5 i 6 StrażGranU, przy zatrzymywaniu osób oraz przy przeszukiwaniu (w tym zakresie uprawnienia i obowiązki funkcjonariuszy Policji przysługują odpowiednio funkcjonariuszom Straży Granicznej); 12) na podstawie art. 11i ustawy z 21.1.1999 r. o sejmowej komisji śledczej (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1024) w zakresie wzywania i przesłuchiwania świadków oraz ustanawiania pełnomocnika, na podstawie art. 12 ust. 2 KomŚledU w zakresie rozpoznania wniosku Sejmowej Komisji Śledczej o stosowanie kar porządkowych nakładanych na świadków i wykonania tych kar oraz na podstawie art. 15 ust. 3 KomŚledU w zakresie czynności Prokuratora Generalnego zleconych mu przez Sejmową Komisję Śledczą na podstawie art. 15 ust. 1 KomŚledU; 13) na podstawie art. 14 ust. 1 CBAU, do czynności dokonywanych przez funkcjonariuszy CBA w zakresie zatrzymywania osób (pkt 3), przeszukiwania osób i pomieszczeń (pkt 4) oraz na podstawie ust. 2 powołanego przepisu w zakresie uprawnień osoby zatrzymanej, lub wobec której dokonano przeszukania; art. 17 ust. 15i do zażeń na postanowienia sądu w przedmiocie dopuszczenia do wykorzystania w postępowaniu karnym materiałów, o których mowa w art. 15g pkt 2 oraz art. 17 ust. 17 CBAU w zakresie zażalenia na postanowienie sądu w przedmiocie kontroli operacyjnej, o których mowa w ust. 1, 3, 8 i 9 art. 17 oraz w ust. 3 i 15c art. 17 CBAU; na podstawie art. 19 ust. 5 CBAU w postępowaniu przed sądem, w odniesieniu do materiałów uzyskanych w wyniku czynności, o jakich mowa w tym przepisie.

IV. Granice procesu karnego

- 16** 1. **Normatywny model procesu karnego.** Proces karny w znaczeniu ogólnym stanowi normatywny model będący podstawą prawną konkretnej działalności procesowej, czyli **działalności podejmowanej w danej sprawie, czy przeciwko określonej osobie**. Prawne uregulowanie procesu karnego ma na celu przede wszystkim zapewnienie prawidłowych i skutecznych sposobów ścigania sprawców przestępstw, wyeliminowania dowolności w działaniu organów procesowych oraz właściwe ustalenie pozycji procesowej osób biorących udział w postępowaniu (zob. *T. Grzegorzcyk, J. Tylman*, Polskie postępowanie, 2011, s. 51).
- 17** 2. **Konstrukcja prawna.** Proces karny stanowi konstrukcję prawną przemyślaną i uchwaloną przez ustawodawcę dla osiągnięcia określonych celów. Konstruując proces karny, ustawodawca stanowi, że **działalność procesowa** (zachowanie uczestników procesu) **może odbywać się jedynie i wyłącznie w z góry przewidziany sposób**. Dzięki temu ustawodawca legitymizuje postępowanie uczestników procesu jako ich działalność procesową, prowadzoną w procesie karnym.
- 18** 3. **Narzędzie ochrony interesu prywatnego i publicznego.** Limitacja procesu karnego stanowi narzędzie ochrony interesu prywatnego. Wyznacza organom państwa **sferę dozwolonej działalności procesowej**, przez co zabezpiecza uczestników postępowania karnego, a zwłaszcza oskarżonego, ale także społeczeństwo (osoby prywatne, osoby prawne i inne jednostki organizacyjne) przed naruszeniem sfery ich dozwolonego zachowania i wolności oraz działalności gospodarczej. W ten sposób wyznacza granice „sfery ochronnej” oskarżonego i dalszych uczestników procesu karnego oraz innych podmiotów prawnych, której naruszenie przez organy postępowania karnego jest niedopuszczalne. Limitacja procesu karnego stanowi również narzędzie ochrony interesu publicznego. Wyznacza bowiem granice dozwolonej ingerencji w prawa i wolności uczestników postępowania oraz społeczeństwa i podmiotów prawnych przez organy postępowania karnego.
- Granice procesu karnego wskazują, że organy procesowe (Policja, prokurator, sąd) postępować mogą wyłącznie w **granicach udzielonych im uprawnień**. Dzięki temu wiadomo, czego organy postępowania karnego nie mogą czynić w toku postępowania. Granice procesu uświadamiają też uczestnikom procesu zakres ich wolności i praw, którego organy postępowania karnego nie mogą ograniczyć.
- 19** 4. **Obligatoryjna forma stwierdzenia winy.** Normy prawa karnego procesowego określają, jaki powinien być proces w każdym konkretnym wypadku. Realizacja prawa karnego może nastąpić tylko po przeprowadzeniu procesu karnego, co oznacza, że **ustalenie popełnienia przestępstwa i jego sprawy oraz wymierzenie kary może nastąpić jedynie w sposób przewidziany w procesie karnym**. Proces karny jest obligatoryjną formą stwierdzenia winy określonej osoby z powodu popełnionego przestępstwa (zob. *K. Marszał*, Proces karny, s. 12).
- 20** 5. **Prowadzenie konkretnego procesu w ustawowych granicach.** Proces karny może być prowadzony jedynie i wyłącznie w **ustawowo wyznaczonych granicach**. Na płaszczyźnie ustawowej granice procesu karnego wyznacza art. 1 KPK. Przyjmuje się, że przepis art. 1 KPK zakreśla granice aktywności procesowej wszystkich uczestników postępowania karnego. Rozstrzygnięcie kwestii odpowiedzialności karnej oskarżonego może wszak nastąpić jedynie według reguł przewidzianych

w KPK, a ich naruszenie pociąga za sobą określone skutki procesowe, łącznie z możliwością uchylenia zapadłego orzeczenia (zob. *J. Grajewski, L.K. Paprzycki, S. Steinborn*, Kodeks postępowania karnego, t. 1, 2013, s. 46). Działalność prowadzona poza granicami wyznaczonymi przepisami KPK nie stanowi zatem działalności w procesie karnym, niezależnie od tego, czy jest podejmowana przez organy procesowe, strony czy innych uczestników.

6. Granice podmiotowe, przedmiotowe i temporalne. Granice procesu karnego mają charakter: 1) podmiotowy, 2) przedmiotowy, 3) temporalny. Podmiotowe granice wyznaczone są przez przepisy prawa określające **organy i strony procesu karnego** (kto prowadzi proces i kto jest jego podmiotem). Granice temporalne wyznaczają przepisy określające **czas**, a więc początek i koniec procesu karnego. Granice przedmiotowe procesu karnego wyznaczają przepisy określające **zakres dozwolonego postępowania** organów i stron postępowania.

Art. 2. [Cele postępowania; zasada prawdy materialnej]

§ 1. Przepisy niniejszego kodeksu mają na celu także ukształtowanie postępowania karnego, aby:

- 1) sprawca przestępstwa został wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba niewinna nie poniosła tej odpowiedzialności;
- 2) przez trafne zastosowanie środków przewidzianych w prawie karnym oraz ujawnienie okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa osiągnięte zostały zadania postępowania karnego nie tylko w zwalczaniu przestępstw, lecz również w zapobieganiu im oraz w umacnianiu poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego;
- 3) zostały uwzględnione prawnie chronione interesy pokrzywdzonego przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności;
- 4) rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło w rozsądnym terminie.

§ 2. Podstawę wszelkich rozstrzygnięć powinny stanowić prawdziwe ustalenia faktyczne.

Spis treści

	Nb		Nb
I. Cele postępowania karnego	1	D. Dyrektywa rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie	13
A. Uwagi ogólne	1	II. Zasada prawdy materialnej	29
B. Dyrektywa trafnej reakcji (represji)	6	III. Cel postępowania karnego w postaci sprawiedliwości materialnej i proceduralnej	40
C. Dyrektywa ochrony interesów pokrzywdzonego	11		

I. Cele postępowania karnego

A. Uwagi ogólne

1. **Zakres regulacji.** Przepis art. 2 określa cele procesu karnego (§ 1) oraz procesową **zasadę prawdy materialnej** (§ 2). Ustawą z 27.9.2013 r. zmieniona została treść przepisu § 1 pkt 1, a ustawą z 28.11.2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2015 r. poz. 21) przepis § 1 pkt 3. Kolejna zmiana art. 2 § 1 pkt 1 nastąpiła ustawą z 11.3.2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 437 ze zm.).

2. **Zasadniczy cel.** W literaturze przyjmuje się, że zasadniczym celem postępowania karnego jest **realizacja prawa karnego materialnego**, tj. wykonanie szczególnego nakazu skierowanego do organów władzy państwowej, zawartego w przepisie ustawy karnej, określającym typ czynu przestępnego zarzuconego oskarżonemu i jego konsekwencje – przy uwzględnieniu wszelkich dyrektyw i reguł zawartych w części ogólnej Kodeksu karnego (zob. *Cieślak*, Polska procedura, 1973, s. 9; *J. Tylman*, w: *M. Siewierski, J. Tylman, M. Olszewski*, Postępowanie karne, s. 17–18; zob. także *T. Grzegorzczak, J. Tylman*, Polskie postępowanie, 2011, s. 51).

3. **Ogólne dyrektywy.** Przepis art. 2 § 1 KPK wyraża następujące ogólne dyrektywy postępowania karnego: 1) **trafnej reakcji** (represji); 2) **ochrony interesów** pokrzywdzonego i poszanowania jego godności; 3) **rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie**.

4. **Każdorazowe realizowanie celów procesu.** Cele procesu karnego określone w art. 2 § 1 KPK powinny być realizowane w **każdej sprawie** (zob. wyr. SA w Lublinie z 11.12.1997 r., II AKa 155/97, KZS 1998, Nr 4–5, poz. 86).

5. **Artykuł 2 § 1 pkt 1 KPK po noweli z 11.3.2016 r.** Według **art. 2 § 1 pkt 1** KPK sprawca przestępstwa ma zostać wykryty i pociągnięty do odpowiedzialności karnej, a osoba niewinna, od

tej odpowiedzialności ma zostać uwolniona. Przepisanie winy w sensie procesowym nie będzie możliwe, jeżeli przed sądem nie zostanie przeprowadzony dowód winy. Obowiązek udowodnienia winy spoczywa na oskarżycielu (publicznym, posiłkowym subsydiarnym, prywatnym), co wynika z zasady domniemania niewinności oskarżonego.

B. Dyrektywa trafnej reakcji (represji)

- 6 1. **Dyrektywa trafnej reakcji prawnej (trafnej represji, trafnego orzekania)** wyrażona została w art. 2 § 1 pkt 1 i 2. Przyjmuje się, że z wynikają z niej następujące postulaty: 1) nikt niewinny nie poniesie odpowiedzialności; 2) nikt winny nie powinien ponieść odpowiedzialności większej, niż na to zasłużył; 3) nikt winny nie powinien ująć odpowiedzialności; 4) nikt winny nie powinien ponieść odpowiedzialności mniejszej niż na to zasłużył (zob. *Cieślak*, Polska procedura, 1973, s. 221).
- 7 2. **Reakcja na popełnienie przestępstwa.** Trafna reakcja na popełnienie przestępstwa powinna **uwzględniać cele kary** w stosunku do sprawcy, nie pomijając jej funkcji ogólnej służącej umocnieniu poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego, mając na względzie interes osób pokrzywdzonych przestępstwem (zob. wyr. SA w Łodzi z 21.3.2013 r., II AKa 31/13, Legalis).
- 8 3. **Dyrektywa trafnej reakcji w orzecznictwie ETPC.** Na zasadę trafnej reakcji zwraca uwagę także ETPC, według którego, wprawdzie szybkość postępowania karnego jest ważną gwarancją proceduralną, niemniej zadaniem organów państwa jest znalezienie **właściwych proporcji** pomiędzy tą regułą a ogólną zasadą właściwego wymiaru sprawiedliwości (wyr. ETPC z 12.10.1992 r. w sprawie *Boddaret przeciwko Belgii*, A t. 235–D; zob. też *M. Wąsek-Wiaderek*, Zasada równości, s. 59; *M. Plachta*, Prawa i gwarancje, s. 194; *C. Kulesza*, Efektywność udziału obrońcy, s. 338; *Z. Świada*, Właściwość sądu, s. 47).
- 9 4. **Odwołanie do funkcji ochronnej i prewencyjnej prawa karnego materialnego.** Artykuł 2 § 1 pkt 2 KPK odwołuje się do funkcji ochronnej i prewencyjnej prawa karnego materialnego. Istota prewencyjnego oddziaływania kary – także poprzez jej surowość – na kształtowanie postaw moralnych organizujących społeczeństwo, wiarę w nie i ufność w celowość przestrzegania norm prawnych. Orzeczona kara powinna zatem mieć wpływ na każdego, kto w jakikolwiek sposób dowiedział się o przestępstwie i wydanym wyroku. Kara jest również jednym z ważnych środków zwalczania przestępczości, odstraszać od popełniania przestępstw oraz w zakresie kształtowania społecznie pożądanego postaw, aby nawet osoby skazane wdrażać do poszanowania zasad współżycia społecznego i przestrzegania porządku prawnego, a tym samym przeciwdziałać powrotowi do przestępstwa (zob. wyr. SA w Gdańsku z 22.8.2012 r., II AKa 246/12, Legalis). Przez pojęcie „środki przewidziane w prawie karnym” należy rozumieć kary, środki karne, przepadek i środki kompensacyjne, środki probacyjne i oraz środki zabezpieczające.
- 10 5. **Ujawnienie okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa.** Celem postępowania karnego jest nie tylko prawidłowe zastosowanie prawa karnego materialnego w konkretnej sprawie, ale także ujawnienie okoliczności sprzyjających popełnieniu przestępstwa, dzięki czemu osiągnięte zostaną zadania w zakresie profilaktyki (zapobiegania przestępstwom), a także umacniania poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego. Wymieniony cel skonkretyzowany jest w art. 366 § 1 KPK, który nakłada na przewodniczącego składu orzekającego obowiązek kierowania rozprawą i czuwania nad jej prawidłowym przebiegiem oraz baczenie, aby zostały ujawnione wszystkie istotne okoliczności sprawy.

C. Dyrektywa ochrony interesów pokrzywdzonego

- 11 1. **Ogólny postulat.** Wyrażony w art. 2 § 1 pkt 3 wymóg uwzględnienia prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego, przy jednoczesnym poszanowaniu jego godności, jako cel postępowania karnego, oznacza **wzmocnienie jego pozycji procesowej**. Rozwinięciem ogólnego postulatu sformułowanego w ww. przepisie są szczegółowe rozwiązania dotyczące pokrzywdzonego jako strony procesowej, a w szczególności jego uprawnień w toku postępowania karnego (zob. trafne poglądy zawarte w: wyr. SA w Lublinie z 12.8.1999 r., II AKa 98/99, Prok. i Pr. – wkt. 2000, Nr 1, poz. 27; post. SN z 26.6.2003 r., V KK 333/02, OSNwSK 2003, Nr 1, poz. 1382; wyr. SN z 9.6.2004 r., IV KK 110/04, OSNKW 2004, Nr 1, poz. 1128).
- 12 2. **Szczegółowe postulaty.** Należy zwrócić uwagę na następujące uprawnienia pokrzywdzonego: 1) pokrzywdzony w postępowaniu przygotowawczym jest stroną uprawnioną do działania we własnym imieniu i zgodnie z własnym interesem (art. 299 KPK); 2) pokrzywdzony może składać wnioski o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia (art. 315 § 1, art. 325a § 2 KPK);

3) jeżeli czynności śledztwa lub dochodzenia nie będzie można powtórzyć na rozprawie, pokrzywdzony i jego przedstawiciel ustawowy mogą być dopuszczeni do tej czynności, chyba że w razie zwłoki, zachodzi niebezpieczeństwo utraty lub zniekształcenia dowodu. Prokurator dopuszcza pokrzywdzonego do udziału w innych czynnościach śledztwa lub dochodzenia (art. 316 § 1, art. 317 § 1, 325a § 2 KPK); 4) pokrzywdzonemu przysługuje zażalenie na postanowienie o odmowie wszczęcia śledztwa lub dochodzenia oraz na postanowienie o umorzeniu śledztwa lub dochodzenia. W związku z tym przysługuje mu prawo przejrzenia akt (art. 306 § 1, 1a i § 1b, art. 325a § 2 KPK). Pokrzywdzonemu przysługuje również złożenie zażalenia na czynności inne niż postanowienia i zarządzenia, naruszające jego prawa (art. 302 § 2 KPK); 5) pokrzywdzony może wnieść do sądu akt oskarżenia o przestępstwo ścigane z oskarżenia publicznego w razie powtórnego wydania przez prokuratora postanowienia o odmowie wszczęcia lub o umorzeniu postępowania przygotowawczego; 6) pokrzywdzony po wniesieniu aktu oskarżenia przez oskarżyciela publicznego, może aż do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego złożyć oświadczenie, że chce działać w charakterze oskarżyciela posiłkowego (art. 53 i 54 § 1 KPK); 7) pokrzywdzony, jako oskarżyciel posiłkowy, ma prawo składać wnioski dowodowe, być obecnym na całej rozprawie, zadawać pytania przesłuchiwanej osobom oraz złożyć apelację od wyroku. Jeżeli wyrok został wydany przez sąd okręgowy – apelacja musi być sporządzona i podpisana przez adwokata lub radcę prawnego (art. 446 § 1 KPK).

D. Dyrektywa rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie

1. **Konstytucyjna i konwencyjna podstawa.** Dyrektywa rozpoznania sprawy w rozsądnym terminie (inaczej szybkości postępowania) została wyrażona w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, stosownie do którego każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy **bez nieuzasadnionej zwłoki** przez właściwy, niezależny, bezstronny i sprawiedliwy sąd. Nakaz rozstrzygnięcia sprawy karnej w rozsądnym terminie stanowi także element prawa do rzetelnego procesu sądowego w świetle art. 6 ust. 1 EKPC (zob. *P. Hofmański*, Europejska Konwencja, s. 261; *tenże*, Konwencja Europejska, s. 233; *M.A. Nowicki*, Wokół Konwencji, s. 180–183).

2. **Rozsądny termin.** W omawianym przepisie nie objaśniono pojęcia rozsądny termin ani nie określono kryteriów, według których *in concreto* termin, w jakim sprawa karna została rozpoznana, jest terminem rozsądnym w znaczeniu określonym w tym przepisie (zob. *Grzegorzczak*, KPK. Komentarz, t. 1, 2014, s. 50). W literaturze przedmiotu i orzecznictwie sądowym wskazuje się, że **postępowanie odpowiadające omawianemu postulatowi to takie, w toku którego organy procesowe nie dopuściły się zwłoki, której można było z uwzględnieniem realiów sprawy uniknąć** (zob. obszerne uwagi *Z. Świda*, *W. Jasiński*, *M. Kuźma*, Dyrektywa rozstrzygnięcia sprawy, s. 15–43; post. SA w Krakowie z 23.11.2010 r., II S 28/10, KZS 2010, Nr 11, poz. 50).

3. **Ustawa o „skardze na przewlekłość”.** Podstawę do sformułowania kryteriów oceny przewlekłości postępowania daje aktualnie art. 2 ustawy z 17.6.2004 r. o skardze na naruszenie prawa strony do rozpoznania sprawy w postępowaniu przygotowawczym prowadzonym lub nadzorowanym przez prokuratora i postępowaniu sądowym bez nieuzasadnionej zwłoki (t.j. Dz.U. z 2016 r. poz. 1259 ze zm.). Stosownie do tego przepisu przewlekłość występuje wtedy, gdy **postępowanie trwa dłużej niż to konieczne** dla wyjaśnienia tych okoliczności faktycznych i prawnych, które są istotne dla załatwienia sprawy.

4. **Kryteria przewlekłości.** Dla stwierdzenia, czy w sprawie doszło do przewlekłości postępowania, należy w szczególności ocenić **terminowość i prawidłowość czynności podjętych przez sąd**, w celu wydania w sprawie rozstrzygnięcia co do istoty albo czynności podjętych przez prokuratora prowadzącego lub nadzorującego postępowanie przygotowawcze w celu zakończenia postępowania przygotowawczego lub czynności podjętych przez sąd, uwzględniając charakter sprawy, stopień faktycznej i prawnej jej zawikłaności, znaczenie dla strony, która wniosła skargę, rozstrzygniętych w niej zagadnień oraz zachowanie się stron, a w szczególności strony, która zarzuciła przewlekłość postępowania.

5. **Względny charakter.** Ustalenie zaistnienia przewlekłości postępowania nie jest zależne jedynie od upływu czasu i subiektywnych odczuć skarżącego, a jest wypadkową czynników obiektywnych oraz czasu niezbędnego do podejmowania działań zgodnych z obowiązującymi przepisami przewidującymi prowadzenie określonych procedur. Przewlekłość oznacza, że jakieś zdarzenia czy stany są **nadmiernie rozciągnięte w czasie**, rozwleczone i przedłużają się. Wymienione elementy mają względny charakter, a zatem zawsze muszą być odnoszone do realiów konkretnej sprawy i przyjętego trybu postępowania. Jedynie nadmierne odstępstwa od czasu koniecznego do wyko-

kania określonych czynności sądowych, prac i procedur mogą być uznawane za tworzące stan nieuzasadnionej zwłoki (zob. post. SA w Katowicach z 11.5.2005 r., II S 26/05, KZS 2005, Nr 7–8, poz. 158).

- 18 6. Długotrwałość postępowania.** Przewlekłość postępowania zachodzi, gdy jest ono **długotrwałe**, prowadzone rozwole i trwa ponad konieczność wyjaśnienia okoliczności faktycznych i prawnych niezbędnych do końcowego rozstrzygnięcia, będących w związku przyczynowym z działaniem lub bezczynnością sądu (zob. wyr. SA w Krakowie z 22.3.2007 r., II S 1/07, KZS 2007, Nr 3, poz. 42). Innymi słowy, przez przewlekłość postępowania należy rozumieć brak czynności zmierzających do rozstrzygnięcia, zachodzący dłużej niż jest to konieczne do rozważenia sprawy bądź zgromadzenia dowodów. Chodzi o to, by czynności zmierzające do wydania orzeczenia kończącego zabierały odpowiednią ilość czasu, to jest odbywały się bez zbędnej zwłoki. Taką zbydną zwłoką nie jest każdy upływ czasu, ale dopiero nadmierne odstępstwo od czasu zwykle koniecznego dla wykonania określonych czynności. Przewlekłość postępowania zachodzi wtedy tylko, gdy zwłoka w czynnościach jest nadmierna (rażąca) i nie znajduje uzasadnienia w obiektywnych okolicznościach sprawy (zob. post. SA w Krakowie z 23.11.2010 r., II S 28/10, KZS 2010, Nr 11, poz. 50).
- 19 7. Bezczyność organów postępowania.** O naruszeniu dyrektywy rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie decyduje nie sam upływ czasu (zob. post. SA w Katowicach z 15.1.2003 r., II AKz 3/03, Wok. 2004, Nr 3, s. 44). Wymieniona dyrektywa będzie naruszona, gdy w sprawie **wystąpi brak uzasadnienia (usprawiedliwienia) dla bezczynności organów procesowych**. Sąd, nawet jeśli prokurator ma niewielki wpływ na zakończenie postępowania administracyjnego o podatki, to w sytuacji, gdy przedstawił podejrzanemu zarzut popełnienia przestępstwa, nie może postępowania pozostawić bez biegu. Nie ma przy tym znaczenia, że dowody w postępowaniu są obszerne i liczą kilka tysięcy faktur podlegających sprawdzeniu. Gdy wszczyna się postępowanie, trzeba liczyć się z ustawowymi terminami jego zakończenia (zob. post. SA w Krakowie z 24.6.2010 r., II S 16/10, KZS 2010, Nr 6, poz. 50). Bezczyność organów procesowych musi być uznana za zawinioną przez te organy (zob. w szczególności wyr. ETPC z 6.5.2003 r. w sprawie 52168/99 *Majkrzyk przeciwko Polsce*; wyr. ETPC z 6.5.2003 r. w sprawie 51429/99 *Paśnicki przeciwko Polsce*; wyr. ETPC z 6.5.2003 r. w sprawie 46034/99 *Gryziecka i Gryziecki przeciwko Polsce* – wyroki dostępne na stronie <https://hudoc.echr.coe.int>).
- 20 8. Przekazywanie spraw innemu sądowi.** W orzecznictwie sądowym wskazuje się, że zasada rozpoznawania spraw w rozsądnym terminie nie może doznawać oszczerbku przez nadużywanie instytucji przekazywania spraw innemu sądowi równorzędnemu w oparciu o unormowanie zawarte art. 36 KPK. Przepis ten może mieć zastosowanie jedynie w tych szczególnych sytuacjach, gdy odstępstwo od rozpatrywania spraw przez sąd właściwy według przepisów ogólnych w sposób oczywisty **uzasadnione jest rzeczywistymi względami ekonomii procesowej**. Decyzja o sięgnięciu po instrument określony w art. 36 KPK musi być zatem poprzedzona analizą, czy przy istniejących ułatwieniach procesowych, przewidzianych np. w art. 177 § 1a czy art. 396 § 2 KPK, przekazanie sprawy innemu sądowi równorzędnemu jest dla dobra postępowania i sprawności procesu rozwiązaniem racjonalnym (zob. post. SA w Białymstoku z 18.11.2010 r., II AKo 110/10, KZS 2011, Nr 4, poz. 56).
- 21 9. Trudności organizacyjno-kadrowe.** Trudności organizacyjno-kadrowe **nie zwalniają sądu** od odpowiedzialności za przewlekłość postępowania (zob. post. SA w Warszawie z 9.10.2012 r., II S 58/12, KZS 2012, Nr 10, poz. 103). Obowiązkiem organów sądu jest podejmowanie takich działań, które skutecznie wyeliminują przeszkody w sprawnym prowadzeniu postępowań w sprawach karnych (zob. post. SA w Warszawie z 6.7.2007 r., II S 39/10, KZS 2011, Nr 7–8, poz. 91).
- 22 10. Dyrektywa rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz orzecznictwie ETPC.** Postanowienia dotyczące rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie zawarte zostały w art. 6 ust. 1 EKPC. Pojęcie rozsądnego terminu rozpoznania sprawy obejmuje czas trwania postępowania karnego. Według ETPC, przy ocenie, czy postępowanie przeprowadzone zostało w rozsądnym terminie należy uwzględniać również etap postępowania przygotowawczego (zob. wyr. z 24.11.1993 r. w sprawie 13927/88, *Imbrioscia przeciwko Szwajcarii*, Orzecz. Stras., t. I, s. 480, <https://hudoc.echr.coe.int>).
- 23 11. Początek biegu „rozsądnego terminu”.** Europejski Trybunał Praw Człowieka podkreśla, że „rozsądny termin”, o którym mowa w art. 6 ust. 1 EKPC, zaczyna biec **od chwili przedstawienia zarzutu w jego autonomicznym, substancjalnym znaczeniu** (zob. wyr. z 24.11.1993 r. w sprawie 13927/88 *Imbrioscia przeciwko Szwajcarii*, Orzecz. Stras., t. I, s. 480, <https://hudoc.echr.coe.int>).

a zatem z chwilą, gdy osoba staje się „oskarżona” (zob. wyr. ETPC z 22.11.2005 r. w sprawie 1183/02 *Antonenkov i in. przeciwko Ukrainie*, <https://hudoc.echr.coe.int>). Może to nastąpić w momencie przekazania sprawy do sądu z aktem oskarżenia, ale także wcześniej, np. w momencie zatrzymania, a nawet w dacie wszczęcia postępowania przygotowawczego. Oskarżenie dla celów art. 6 ust. 1 EKPC należy bowiem interpretować jako „przedstawione osobie przez właściwy organ oficjalne zawiadomienie o zarzucie, że popełniła ona czyn zabroniony pod groźbą kary” (zob. *M.A. Nowicki*, Wokół Konwencji Europejskiej, Kraków 2006, s. 158; wyr. ETPC z 7.4.2005 r. w sprawie 7527/01 *Calleja przeciwko Malcie*, <https://hudoc.echr.coe.int>).

12. Kryteria przewlekłości sprawy. Europejski Trybunał Praw Człowieka w wielu orzeczeniach sformułował kryteria, które powinny być brane pod uwagę przy ocenie, czy postępowanie przeprowadzone w rozsądnym terminie. Do kryteriów tych zaliczył: **stopień skomplikowania sprawy** (zob. wyr. ETPC z 27.2.1992 r. w sprawie 12955/87 *Andruecci przeciwko Włochom*, Orzecz. Stras., t. I, s. 357, www.hudoc.echr.coe.int; zob. też trafne stanowisko SA w Lublinie, że o szczególnej zawiloci sprawy można byłoby mówić, gdyby jej rozstrzygnięcie wymagało skomplikowanych, znacznie trudniejszych niż zwykle, operacji myślowych przy analizie materiału dowodowego, czy też rozstrzygania złożonych kwestii prawnych, powstających na tle przepisów z różnorodnych dziedzin prawa, bądź przepisów z systemów prawnych różnych państw – post. z 10.5.2006 r., II AKO 146/06, OSA 2006, Nr 11, poz. 61), **zachowanie się oskarżonego w toku postępowania** (zob. wyr. ETPC z 15.7.1982 r. w sprawie 8130/78 *Eckle przeciwko Niemcom*, www.hudoc.echr.coe.int), **sposób prowadzenia postępowania przez organy procesowe** (zob. wyr. ETPC z 28.7.1999 r. w sprawie 34884/97 *Boattazzi przeciwko Włochom*; z 28.7.1999 r. w sprawie 35265/97 *A.P. przeciwko Włochom*; z 28.7.1999 r. w sprawie 34256/96 *Di Mauro przeciwko Włochom*; z 28.7.1999 r. w sprawie 33440/96 *Ferrari przeciwko Włochom* – wyroki dostępne na stronie www.hudoc.echr.coe.int), **stopień uciążliwości postępowania dla oskarżonego** (zob. wyr. ETPC z 30.10.1998 r. w sprawie 28616/95 *Styranowski przeciwko Polsce*; wyr. ETPC z 15.10.1999 r. w sprawie 2661/95 *Humen przeciwko Polsce*; wyr. ETPC z 15.6.2000 r. w sprawie 3561/97 *Sępowski przeciwko Polsce*; wyr. ETPC z 26.10.2000 r. w sprawie 25693/94 *Sobczyk przeciwko Polsce*; wyr. ETPC z 30.4.2002 r. w sprawie *Jagiello przeciwko Polsce*; wyr. ETPC z 30.1.2003 r. w sprawie 37437/97 *Kubiszyn przeciwko Polsce*; wyr. ETPC z 6.5.2003 r. w sprawie 39619/98 *A. Piłka i B. Piłka przeciwko Polsce*; wyr. ETPC z 4.10.2005 r. w sprawie 64207/01 *Sybilski przeciwko Polsce* – wyroki dostępne na stronie www.hudoc.echr.coe.int).

13. Kompleksowa ocena sprawy. Trybunał podkreśla, że kwestia, czy postępowanie zostało przeprowadzone w rozsądnym terminie, **musi być oceniona w świetle wszystkich okoliczności danej sprawy** (zob. wyr. ETPC z 31.5.2005 r. w sprawie 57237/00 *Hefkova przeciwko Słowacji*, www.hudoc.echr.coe.int). Czas trwania postępowania, sam przez się nie przesądza o jego przewlekłości, która wchodzi w grę wówczas, gdy okoliczności sprawy, stopień jej skomplikowania i zachowanie się uczestników postępowania, oceniane łącznie, prowadzą do przyjęcia, że czas ten nie może być uznany za rozsądny w rozumieniu art. 6 ust. 1 EKPC (zob. wyr. ETPC z 19.2.1991 r. w sprawie 13978/88, 14236/88, 14237/88 *Adiletta i in. przeciwko Włochom*, www.hudoc.echr.coe.int; wyr. ETPC z 13.11.2012 r. w sprawie 20920/09 *Bańczyk i Sztuka przeciwko Polsce*, niepubl.; wyr. ETPC z 22.01.2013 r. w sprawie 51219/09 *Ruprecht przeciwko Polsce*, niepubl.).

14. Odpowiedzialność państwa. Jeśli przedłużanie się ponad miarę postępowania wynika z oczekiwania na zrealizowanie przez inne państwo wniosku o udzielenie pomocy prawnej, to za to opóźnienie **nie odpowiada państwo, w którym toczy się postępowanie** (zob. wyr. ETPC z 19.10.2000 r. w sprawie 27785/95 *Włochy przeciwko Polsce*, www.hudoc.echr.coe.int). Podobnie, jeśli długi okres trwania postępowania wynika z oczekiwania na rezultaty śledztwa w innej sprawie, w celu skompletowania materiału dowodowego pierwszej sprawy i przeprowadzenia wspólnego postępowania co do wszystkich zarzutów przedstawionych oskarżonemu (zob. wyr. ETPC z 12.10.1992 r. w sprawie 12919/87 *Boddaert przeciwko Belgii*, Orzecz. Stras., t. 1, s. 370).

15. Pozytywne obowiązki państwa. Według Trybunału, uzasadnieniem dla beczynności i przewlekłości postępowania nie może być nadmierne obciążenie sprawami organu procesowego (zob. wyr. ETPC z 27.2.1992 r. w sprawie 12145/86 *Parco Cuma przeciwko Włochom*, Orzecz. Stras., t. 1, s. 362), długotrwałe oczekiwanie na opinię biegłego lub eksperta (zob. wyr. ETPC z 23.11.1993 r. w sprawie 15511/89 *Scopelliti przeciwko Włochom*, Orzecz. Stras., t. 1, s. 384; wyr. ETPC z 14.1.2003 r. w sprawie 38804/97 *Rawa przeciwko Polsce*, www.hudoc.echr.coe.int; wyr. ETPC z 14.10.2003 r. w sprawie 76446/01 *Malinowska przeciwko Polsce*, <https://hudoc.echr.coe.int>).

Trybunał stoi bowiem na stanowisku, że art. 6 ust. 1 EKPC nakłada na państwa będące stronami Konwencji obowiązek zorganizowania ustroju organów postępowania i ich organizacji pracy oraz systemów procedowania w taki sposób, aby organy te mogły wypełnić wszystkie wymogi określone w cyt. przepisie (zob. wyr. ETPC z 13.7.1983 r. w sprawie 8737/79 *Zimmermann i Steiner przeciwko Szwajcarii*, www.hudoc.echr.coe.int; wyr. ETPC z 24.8.19993 r. w sprawie 12986/87 *Scuderi przeciwko Włochom*, Orzeczn. Stras., t. 1, s. 387; wyr. ETPC z 16.4.2002 r. w sprawie 48001/99 *Goc przeciwko Polsce*, <https://hudoc.echr.coe.int>; dec. ETPC z 2.3.2005 r. w sprawie 71916/01 *Maltzan i in. oraz Man Ferrostaal i Alfred Toepfer-Stiftung przeciwko Niemcom*, <https://hudoc.echr.coe.int>).

- 28 16. **Przewlekłość przy pozbawieniu wolności.** Natomiast w sprawach, w których oskarżony jest pozbawiony wolności, według Trybunału należy stosować surowsze kryteria oceny czasu trwania postępowania (zob. wyr. ETPC z 25.11.1992 r. w sprawie 12728/87 *Abdoella przeciwko Niderlandom*, Orzeczn. Stras., t. I, s. 371 oraz *M.A Nowicki*, „Rzetelny proces w rozsądnym terminie”, s. 49), a postępowanie musi toczyć się szczególnie sprawnie (zob. wyr. ETPC z 26.6.1991 r. w sprawie 12369/86 *Letellier przeciwko Francji*, <https://hudoc.echr.coe.int>).

II. Zasada prawdy materialnej

- 29 1. **Treść dyrektywy.** Z określonej w art. 2 § 2 KPK zasady prawdy materialnej wypływa dyrektywa, że podstawę wszelkich rozstrzygnięć powinny stanowić prawdziwe ustalenia faktyczne. Przez prawdziwe ustalenie należy rozumieć **ustalenie, które zostało udowodnione**, a więc takie, gdy w świetle przeprowadzonych dowodów fakt przeciwny jest niemożliwy lub wysoce nieprawdopodobny. Obowiązek udowodnienia odnosić należy tylko do ustaleń niekorzystnych dla oskarżonego, gdyż korzysta on z domniemania niewinności (art. 5 § 1 KPK), a niedające się usunąć wątpliwości, rozstrzyga się na jego korzyść (art. 5 § 2 KPK). Z tych względów wydanie wyroku uniewinniającego jest konieczne nie tylko wówczas, gdy wykazano niewinność oskarżonego, lecz również wtedy, gdy nie udowodniono mu, że jest winny popełnienia zarzucanego mu przestępstwa. W tym wypadku wystarczy więc, że zostaną uprawdopodobnione twierdzenia oskarżonego zaprzeczającego teżom aktu oskarżenia. Co więcej, wyrok uniewinniający musi zapaść również wtedy, gdy wykazywana przez oskarżonego teza jest wprawdzie nieuprawdopodobniona, ale też nie zdołano udowodnić mu sprawstwa i winy (zob. wyr. SN z 28.3.2008 r., III KK 484/07, OSNwSK 2008, Nr 1, poz. 764; post. SN z 18.12.2008 r., V KK 267/08, OSNwSK 2008, Nr 1, poz. 2675). Udowodnienie wymaga spełnienia dwóch warunków: 1) **obiektywnego**, według którego dowody zebrane w sprawie mają taką siłę przekonania, że eliminują wszelkie racjonalne wątpliwości, tak iż każdy normalnie oceniający człowiek uzna fakt za udowodniony; 2) **subiektywnego**, według którego zebrane dowody wywołują u organu oceniającego całkowitą pewność, że żadna inna ewentualność nie zachodzi. W przeciwnym razie, dany fakt nie jest udowodniony (zob. *M. Cieślak*, Zagadnienia dowodowe, s. 115–120; wyr. SA w Gdańsku z 30.12.2010 r., II AKa 280/10, POSAG 2011, Nr 2, poz. 134–162; wyr. SA w Katowicach z 13.6.2013 r., II AKa 156/13, Legalis).
- 30 2. **Poznanie rzeczywistości.** Istotą poznania rzeczywistości, w jakiej popełniono przestępstwo, jest **ustalenie i odtworzenie faktów**, a środkiem do ich poznania są informacje, ślady i dowody. Ustalenia faktyczne mają dotyczyć faktu przestępstwa oraz okoliczności istotnych dla winy i kary, a także innych okoliczności, jeżeli mają one znaczenie dla rozstrzygnięć incydentalnych, np. o zawieszeniu postępowania (zob. *Kmieciak, Skrętowicz*, Proces karny, 2002, s. 91). Dokonanie prawdziwych ustaleń faktycznych determinowane jest zatem przez sposób gromadzenia i oceny dowodów. Rozstrzygnięcie o przedmiocie sprawy karnej może opierać się zaś wyłącznie na dowodach.
- 31 3. **Powiązania z innymi zasadami.** Realizacji zasady prawdy materialnej służą uregulowane wprost lub wynikające z ustawy procesowej **sposoby i metody postępowania**, m.in. bezpośrednio przeprowadzania dowodów, obowiązek przeprowadzania dowodów także z urzędu (art. 167 KPK), badanie i uwzględnianie wszystkich okoliczności przemawiających zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego (art. 4 KPK), konieczność uwzględnienia przy wydawaniu orzeczenia całokształtu okoliczności ujawnionych w postępowaniu, mających znaczenie dla rozstrzygnięcia (art. 92 KPK), a przy wyrokowaniu – całokształtu okoliczności ujawnionych na rozprawie głównej (art. 410 KPK), a w końcu swobodna ocena wszystkich przeprowadzonych dowodów (art. 7 KPK). Komplementarnymi wobec zasady prawdy materialnej są zatem zasady: bezpośredniości, obiektywizmu, swobodnej oceny dowodów.
- 32 4. **Dwojakie znaczenie prawdy.** W procesie karnym pojęcie prawdy występuje jako wynik postępowania, w znaczeniu rozstrzygnięcia o przedmiocie odpowiedzialności karnej oskarżonego co do sprawstwa i winy albo niewinności, a także – na wcześniejszych etapach postępowania,

w znaczeniu uprawdopodobnienia pewnych faktów, stanowiących podstawę określonych decyzji procesowych, np. przedstawienie zarzutów popełnienia przestępstwa, umorzenie postępowania przygotowawczego, akt oskarżenia. **Ustalenia faktyczne stanowiące podstawę takich decyzji muszą być w należyтым stopniu poparte dowodami, stwarzając stan prawdopodobieństwa wystąpienia określonego faktu** (zob. R. Kmiecik, *Uprawdopodobnienie*, s. 49; R. Koper, *Stopnie prawdopodobieństwa*, s. 162).

5. **Znaczenie zasady.** Zadaniem (funkcją) zasady prawdy materialnej jest stworzenie warunków, w których realne będzie poczynienie prawdziwych ustaleń faktycznych (zob. *Waltoś*, *Proces karny*, 2008, s. 219). 33

Dokonanie ustaleń zgodnych z rzeczywistością nie stanowi celu postępowania karnego, a jedynie warunek wydania trafnego, sprawiedliwego orzeczenia. Zasada prawdy materialnej nie ma bowiem bezwzględnego i nadrzędnego charakteru względem innych zasad procesowych. Doznaje ona wielu ograniczeń, wynikających choćby z zasady obrony, a zwłaszcza prawa oskarżonego do milczenia, zasady *in dubio pro reo*, *reformationis in peius*, zakazu określonych metod śledczych czy immunitetów procesowych, co znacznie utrudnia, a czasem uniemożliwia ustalenie prawdy. Przyjęcie, że zasada prawdy materialnej stanowi cel procesu wiązałoby się z uznaniem, że w wymienionych wypadkach cel procesu nie został osiągnięty, na co pozwala treść art. 2 § 1 KPK.

6. **Adresaci zasady.** Dyrektywa wynikająca z § 2 art. 2 KPK adresowana jest do **wszystkich organów procesowych**, które w toku procesu podejmują jakiegokolwiek **rozstrzygnięcia**. Rozstrzygnięcie stanowi zaś element każdej decyzji procesowej, niezależnie od formy procesowej, w jakiej decyzja ta zapada. 34

7. **Ograniczenia.** Zasada prawdy materialnej nie jest zasadą absolutną i doznaje **wielu ograniczeń**, którymi związane są organy procesowe w docieraniu do prawdy. Ustalenie prawdy materialnej w procesie karnym nie może być dokonywane przy użyciu wszelkich metod i środków działania. Dokonanie prawdziwych ustaleń faktycznych musi przebiegać w warunkach poszanowania ogólnoprawnych zasad praworządności, demokratyzmu, humanitaryzmu i przestrzegania standardów praw człowieka. Wymienione zasady i standardy stanowią granicę, której nie wolno przekroczyć (naruszyć) przy dokonywaniu w procesie karnym ustaleń faktycznych. Stworzenie nieograniczonych możliwości docierania do prawdy w toku procesu karnego musiałyby się wiązać z narażeniem na szwank innych ważnych wartości, takich jak prywatność osoby, konieczność ochrony szczególnych tajemnic prawnie chronionych, bezpieczeństwo państwa, działanie organów władzy publicznej na podstawie i w granicach prawa (por. W. Daszkiewicz, *Proces karny*, 1994, s. 88; K. Marszał, *Proces karny*, s. 107; B. Bieńkowska, w: P. Kruszyński (red.), *Wykład prawa karnego*, s. 81; *Waltoś*, *Proces karny*, 2008, s. 216). **Organy i uczestnicy postępowania karnego nie mogą zatem dążyć do ustalenia prawdy materialnej za wszelką cenę**. Ograniczenia w dokonaniu prawdziwych ustaleń wynikają też z zakazów dowodowych (np. art. 178, 178a, 179, 180 § 1, art. 182 § 1 KPK). Możliwości dochodzenia do prawdy w postępowaniu karnym mają osoby prywatne, gdyż stosownie do art. 393 § 3 KPK wolno odczytywać na rozprawie wszelkie dokumenty prywatne powstałe poza postępowaniem karnym, w szczególności oświadczenia, publikacje listy oraz notatki. 35

8. **Dalsze ograniczenia.** Przeszkodę (tamę) w dokonaniu prawdziwych ustaleń stanowią również: 36
1) zakaz prowadzenia ponownego postępowania przeciwko tej samej osobie co do tego samego czynu (*ne bis in idem*); 2) zakaz rozstrzygania na niekorzyść oskarżonego niedających się usunąć wątpliwości (*in dubio pro reo*); 3) zakaz stosowania tortur oraz nieludzkiego lub poniżającego traktowania wobec uczestników postępowania (art. 3 EKPC) oraz innych niedozwolonych metod śledczych (art. 171 § 4 i 5 KPK), 4) immunitety procesowe; 5) zakaz pośredni *reformationis in peius*, zgodnie z którym w razie przekazania sprawy do ponownego rozpoznania wolno w dalszym postępowaniu wydać orzeczenie surowsze niż uchylone tylko wtedy, gdy orzeczenie to było zaskarżone na niekorzyść oskarżonego albo na korzyść oskarżonego w warunkach określonych w art. 434 § 4. Nie dotyczy to orzekania o środkach zabezpieczających wymienionych w art. 93a § 1 KK.

Wynikający z zasady prawdy materialnej postulat dokonania prawdziwych ustaleń faktycznych **limitowany jest zatem obowiązującymi przepisami prawa**, gdyż poszukiwanie prawdy dopuszczalne jest tylko za pomocą środków i sposobów przewidzianych w prawie procesowym i z poszanowaniem ustanowionych przez to prawo gwarancji procesowych (zob. *Cieślak*, *Polska procedura*, 1973, s. 258).

9. **Zasada prawdy a podział ról procesowych.** Zasada prawdy materialnej nie może być rozumiana jako prowadząca do przełamania podstawowego dla współczesnego procesu karnego podziału ról procesowych. Wymieniona zasada nie może stanowić podstawy do akceptowania bierności (pa- 37

sywności) oskarżyciela w postępowaniu sądowym i przerwania na sąd prowadzenia postępowania dowodowego.

- 38 **10. Kontrydiktoryjne postępowanie.** Najlepsze warunki wyjaśnienia prawdy stwarza w **pełni kontrydiktoryjne przeprowadzanie dowodów przed bezstronnym sądem**, albowiem zmusza strony procesowe do podjęcia wysiłku zmierzającego do przekonania sądu o swoich racjach. Osiągnięciu prawdy materialnej, jako warunku realizacji zasady trafnej represji, nie sprzyja model ukształtowany ustawą z 11.3.2016 r., albowiem przy braku jakiegokolwiek aktywności ze strony oskarżyciela publicznego, zmusza sąd do poszukiwania dowodów umożliwiających wydanie wyroku skazującego.
- 39 **11. Pojęcie zasady prawdy materialnej.** Pojęcie prawdy w określeniu „prawdziwe ustalenia faktyczne” należy rozumieć jako **zgodność ustaleń z określoną i obowiązującą procedurą**. Ustalenia są prawdziwe, gdy zostały udowodnione w sposób przewidziany prawem procesowym. Omawiany przepis nie nakłada na organy postępowania karnego, a zwłaszcza na sąd obowiązku dokonania takich tylko ustaleń faktycznych, które są zgodne z rzeczywistością, gdyż wymaganie to jest niemożliwe do spełnienia, z uwagi na faktyczne i prawne ograniczenia ustalenia prawdy w każdym wypadku (zob. *T. Gizbert-Studnicki*, Prawda sądowa, s. 9–10). Zasada prawdy materialnej nakłada zaś na wymienione organy obowiązek dążenia do dokonania prawdziwych ustaleń faktycznych, a zatem ustaleń odpowiadających rzeczywistości stanowi rzeczy w **jakim jest to faktycznie i prawnie możliwe**. Wymieniona zasada ma więc charakter optymalizacyjny. Stanowi dyrektywę kierunkową systemu prawa karnego procesowego (zob. *P. Kardas*, Projektowany model obrony, s. 18; *tenże*, Zasada prawdy materialnej, s. 79).

III. Cel postępowania karnego w postaci sprawiedliwości materialnej i proceduralnej

- 40 **1. Sprawiedliwość jako cel procesu karnego.** W doktrynie procesu karnego przyjmuje się, że osiągnięcie stanu sprawiedliwości materialnej sprowadza się do **adekwatnego i słusznego zastosowania norm prawa karnego materialnego**, zaś osiągnięcie stanu sprawiedliwości proceduralnej na przestrzeganiu reguł rzetelnego procesu (zob. *Waltoś*, Proces karny, 2008, s. 22; *T. Grzegorzczak, J. Tylman*, Polskie postępowanie, 2011, s. 49). Dostrzega się także potrzebę posługiwania się pojęciem **uczciwego procesu**, albowiem w ten sposób zwraca się uwagę na pewien zespół takich cech procesu karnego, dostosowanych do współczesnych standardów międzynarodowych, które zabezpieczają w nim poszanowanie podstawowych praw jego uczestników, w tym zwłaszcza oskarżonego, a zarazem stwarzają odpowiednie warunki dla sprawiedliwego wyrokowania (zob. *Murzynowski*, Istota i zasady, 1994, s. 56). Wyraża się więc stanowisko, że celem procesu karnego jest także osiągnięcie stanu **sprawiedliwości proceduralnej**, który oznacza sytuację, w której osoba przeciwko której lub na rzecz której toczy się proces nabiera przekonania, że organy procesowe zrobiły wszystko, aby prawu stało się zadość, postępując w stosunku do niej zgodnie z prawem, sumieniem i w najlepszej woli (*Waltoś*, Proces karny, 2008, s. 21; podobnie *Z. Sobolewski, M. Rogalski*, w: *G. Artymiak, M. Rogalski, Z. Sobolewski* (red.), Proces karny, s. 23; *J. Skorupka*, Sprawiedliwość proceduralna, s. 57).
- 41 **2. Sprawiedliwość proceduralna.** Przez sprawiedliwość proceduralną rozumie się ukształtowanie przepisów prawa karnego procesowego w taki sposób, który pozwoli na sprawiedliwe rozstrzygnięcie o przedmiocie procesu. W pojęciu tym, każde rozstrzygnięcie sprawy, które nastąpi na podstawie przepisów procesowych ukształtowanych według wymienionych wymogów, będzie sprawiedliwe. W tym znaczeniu, pojęcie sprawiedliwości proceduralnej odnosi się do płaszczyzny normatywnej. Stanowi ono refleks prawa do sprawiedliwego rozpatrzenia sprawy. Jeżeli zatem sprawa została rozpatrzona według przepisów prawa karnego procesowego ukształtowanych według wymogów sprawiedliwości proceduralnej, jej wynik jest sprawiedliwy (zob. *P. Wiliński*, Sprawiedliwość proceduralna, s. 81 i n.). Natomiast do płaszczyzny stosowania przepisów prawa karnego procesowego odnosi się pojęcie rzetelnego postępowania (zob. post. SN z 25.3.2010 r., VI KZ 85/10, KZS 2011, Nr 2, poz. 66).
- 42 **3. Rzetelny proces karny.** Wymagania rzetelnego procesu karnego, czy w szerszym ujęciu sprawiedliwości proceduralnej, nie formułują treści decyzji procesowej, która określana jest przez kryteria **sprawiedliwości materialnej**. Wymagania rzetelnego procesu odnoszą się natomiast do sposobu postępowania (procedowania), w którym powinny być respektowane określone zasady niezbędne do tego, aby to postępowanie było sprawiedliwe (uczciwe, rzetelne). Proces powinien być tak zorganizowany, aby żadna ze stron nie mogła podnieść zarzutu, że padła ofiarą nieuczciwej gry.

Wymogi rzetelnego procesu mają zastosowanie do postępowania zwyczajnego oraz postępowań szczególnych i dodatkowych (incydentalnego, pomocniczego, następczego, uzupełniającego).

Art. 3. [Udział czynnika społecznego]

W granicach określonych w ustawie postępowanie karne odbywa się z udziałem czynnika społecznego.

1. **Konstytucyjna podstawa.** Zasada udziału czynnika społecznego w postępowaniu została wyrażona w art. 182 Konstytucji RP, według którego **udział obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości** określa ustawa. Ustawa określać ma zatem zarówno formy udziału obywateli w postępowaniu, jak i zakres tego udziału.

2. **Ustawowe granice.** Stosownie do art. 3 KPK udział czynnika społecznego w postępowaniu karnym odbywa się w **granicach określonych w ustawie**.

3. **Formy udziału.** Udział obywateli w postępowaniu karnym wyraża się w **udziale czynnika społecznego w składzie orzekającym sądu oraz w udziale w postępowaniu przedstawiciela społecznego** (zob. *Daszkiewicz*, *Proces karny*, 1994, s. 121; *R. Kmiecik*, w: *Kmiecik, Skrętowicz*, *Proces karny*, 2002, s. 129). Formą udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości jest również dostęp do publicznie odbywanych rozpraw (tak *K. Marszał*, *Proces karny. Zagadnienia ogólne*, 2013, s. 71; *Z. Gostyński, S. Zabłocki*, w: *Stefański, Zabłocki*, *KPK. Komentarz*, t. 1, 2003, s. 203; *Waltoś*, *Proces karny*, 2008, s. 233 i n., który zasadę tę nazywa zasadą współdziałania ze społeczeństwem i instytucjami w ściganiu przestępstw).

4. **Uprawnienia ławników.** Stosownie do art. 4 PrUSP, w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości obywatele biorą udział przez uczestnictwo **ławników** w rozpoznawaniu spraw przed sądami w pierwszej instancji, chyba że ustawy stanowią inaczej (§ 1). Przy rozstrzyganiu spraw ławnicy mają takie same prawa jak sędziowie i asesory sądowi (§ 2) i jedynie – jeżeli ustawy nie stanowią inaczej – nie mogą przewodniczyć na rozprawie i naradzie, ani też wykonywać czynności sędziego poza rozprawą (art. 169 § 2 PrUSP). Ławnikom poświęcono w ustawie – Prawo o ustroju sądów powszechnych odrębny rozdział 7 (art. 158 i n. PrUSP).

5. **Przedstawiciel społeczny.** Formą udziału czynnika społecznego w orzekaniu jest także instytucja **przedstawiciela społecznego**, w przepisach art. 90–91 KPK.

6. **Ograniczenie udziału.** Zakres udziału ławników w orzekaniu został drastycznie ograniczony nowelą KPK z 15.3.2007 r. (Dz.U. Nr 112, poz. 766), która jako zasadę wprowadziła **jednoosobowe orzekanie przez sąd I instancji** (rejonowy i okręgowy) na rozprawie i na posiedzeniu. Wymieniona nowela zachowała udział ławników tylko w sądach okręgowych orzekających jako sądy I instancji oraz tylko na rozprawach w sprawach o zbrodnie (art. 28 § 2 i 4 KPK).

Ograniczenia udziału ławników w orzekaniu w pierwszej instancji dotyczą także sądów wojskowych. Włączenie do składu sądu wojskowego ławników sądów powszechnych jest możliwe na wniosek oskarżonego (art. 669 § 2 KPK) oraz na wniosek pokrzywdzonego niebędącego żołnierzem (art. 669 § 2a KPK) jedynie w sprawach o zbrodnię, jeżeli nie zachodzi wypadek przewidziany w art. 28 § 3 KPK, a zatem gdy nie postanowiono o rozpoznaniu sprawy w składzie trzech sędziów.

7. **Zakres udziału ławników w orzekaniu.** W świetle obowiązujących przepisów zasadą jest, że sąd I instancji orzeka na rozprawie w składzie zawodowym jednego sędziego, a w sprawach zawiłych w składzie trzech sędziów albo jednego sędziego i dwóch ławników (art. 28 § 1 i 3 KPK). Stosownie do art. 554 § 2 KPK w składzie jednego sędziego orzeka na rozprawie sąd okręgowy w przedmiocie odszkodowania i zadośćuczynienia za niesłuszne skazanie, tymczasowe aresztowanie lub zatrzymanie. Jedynie w **sprawach o zbrodnie** (rozpoznawanych w I instancji przez sąd okręgowy) **orzeka się w składzie jednego sędziego i dwóch ławników** (art. 28 § 2 KPK). Skład ławniczy obowiązuje także przy rozpoznawaniu **spraw o przestępstwa, za które ustawa przewiduje karę dożywotniego pozbawienia wolności**. Wtedy sąd orzeka w składzie dwóch sędziów i trzech ławników (art. 28 § 4 KPK).

8. **Brak udziału ławników.** Ławnicy **nie biorą udziału** w rozprawach odwoławczych (art. 29 § 1 i 2 KPK) ani nie zasiadają w składzie sądu na posiedzeniu (art. 30 KPK), z wyjątkiem posiedzeń wyznaczonych w okresie przerwy w rozprawie, na której orzeczenia wydaje się w składzie, w jakim rozpoznawana jest sprawa (art. 403 KPK), a zatem także z udziałem ławników, jeżeli w takim składzie rozpoznawana jest sprawa (art. 28 § 2 i 4 KPK). Ławnicy nie biorą udziału w postępowaniu

wywołanym wniesieniem nadzwyczajnych środków zaskarżenia (art. 534 § 1 i 2 oraz art. 544 § 1 i 2 KPK).

- 9 9. **Ławnicy dodatkowi.** Prawo o ustroju sądów powszechnych dopuszcza możliwość wyznaczenia do składu ławniczego **jednego lub dwóch** tzw. ławników dodatkowych, wskazując kolejność, w której będą oni wstępować do udziału w naradzie i głosowaniu (art. 171 § 1 PrUSP), co ma zabezpieczyć możliwość rozpoznania sprawy na wypadek „opuszczenia składu sądu” przez określonego ławnika, co zmuszałoby sąd do ponownego przeprowadzenia rozprawy (zob. art. 402 § 2, art. 404 § 2, art. 439 § 1 pkt 2 KPK). Ławnik dodatkowy bierze udział w całej rozprawie (z możliwością zadawania pytań przesłuchiwanym osobom). Jeżeli inny ławnik nie mógł uczestniczyć w składzie orzekającym, ławnik dodatkowy bierze udział w naradzie i głosowaniu nad orzeczeniem (art. 108 § 2 KPK oraz art. 171 § 2 PrUSP).

Art. 4. [Zasada obiektywizmu]

Organy prowadzące postępowanie karne są obowiązane badać oraz uwzględniać okoliczności przemawiające zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego.

Spis treści

	Nb		Nb
I. Zasada bezstronności w procesie karnym . . .	1	b. Pojęcie bezstronności	10
A. Uwagi ogólne	1	c. Bezstronność sądu	18
B. Treść zasady bezstronności w procesie karnym	4	C. Znaczenie zasady bezstronności w sprawach karnych	24
a. Podmioty związane wymogiem bezstronności	4	II. Skutki procesowe naruszenia art. 4 KPK . . .	26

I. Zasada bezstronności w procesie karnym

A. Uwagi ogólne

- 1 1. **Treść art. 4 KPK a zasada bezstronności.** Artykuł 4 KPK wyraża jedną z dyrektyw składających się na treść zasady bezstronności. Nakazuje on organom procesowym badać oraz uwzględniać okoliczności przemawiające zarówno na korzyść, jak i na niekorzyść oskarżonego.
- 2 2. **Charakter i źródła normatywne zasady bezstronności.** Zasada bezstronności jest zasadą częściowo prawnie zdefiniowaną (*S. Waltoś*, *Proces karny*, 2008, s. 229). Poszukując jej źródeł normatywnych poza art. 4 KPK, można wskazać w pierwszej kolejności na art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, który stanowi, że każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Zbliżone unormowanie znalazło się w ratyfikowanych przez Polskę umowach międzynarodowych regulujących katalog praw i wolności jednostki – art. 6 ust. 1 EKPC, art. 14 ust. 1 MPPOiP oraz art. 47 KPP. Zauważyć jednak należy, że zarówno regulacja konstytucyjna, jak i przepisy konwencyjne, odnoszą bezstronność wyłącznie do sądu, a nie, jak czyni to art. 4 KPK, szerzej do wszystkich organów procesowych.
- Obowiązanie zasady bezstronności wywieść można również z przepisów o wyłączeniu uczestników procesu. Wśród tych ostatnich kluczowe znaczenie mają regulacje dotyczące wyłączenia sędziego (art. 40–41 KPK). Przepisy KPK przewidują także możliwość wyłączenia mediatora (art. 23a § 3 KPK), ławnika, referendarza sądowego (art. 44 KPK), prokuratora i innych organów prowadzących postępowanie przygotowawcze lub będących oskarżycielem publicznym przed sądem (art. 47 § 1 KPK), protokolanta i stenografa (art. 146 § 1 KPK), osoby przeprowadzającej wywiad środowiskowy (art. 214 § 8 KPK), biegłego (art. 196 § 3 KPK), tłumacza (art. 204 § 3 KPK) oraz specjalisty (art. 206 § 1 KPK).
- 3 3. **Zasada bezstronności a prawo do bezstronnego sądu.** Kwestia bezstronności nie powinna być postrzegana wyłącznie przez pryzmat zasady procesowej. Wymóg bezstronności jest bowiem zarazem obowiązkiem organów procesu karnego, a w odniesieniu do sądu stanowi publiczne prawo podmiotowe wynikające z Konstytucji RP i aktów prawa międzynarodowego. Prawo to stanowi komponent szerszego w swoim zakresie prawa do sądu (art. 45 Konstytucji RP) i prawa do rzetelnego procesu (art. 6 EKPC, art. 14 ust. 1 MPPOiP, art. 47 KPP).